

İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
e-ISSN: 2147-6152
Yıl 10, Sayı 27, Temmuz 2021

Makale Adı /Article Name

Edebi Hatıralarda Çanakkale Savaşı | Çanakkale War in Literary Memories

Yazar/Author

Ferudun AY

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ayferudun@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-7341-8983

Yayın Bilgisi/Article Information

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 12.06.2021

Kabul Tarihi: 05.07.2021

Yayın Tarihi: 31.07.2021

Sayfa Aralığı: 175-201

Kaynak Gösterme/Citation

Ay, Ferudun (2021). "Edebi Hatıralarda Çanakkale Savaşı", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 27, s. 175-201.

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen "ETİK KURUL ONAYI" gerektirmemektedir.)

ÖZ

Savaşlar, devletlerin ve milletlerin sosyal ve siyasal değişimine yön verirler. Milletleri ya uçurumun kenarına getirir ya da sosyal değişimlerle yeni hayat tarzlarına sürüklerler. Bu bakımdan, dünya tarihi içerisindeki birçok milletin kaderini yakından ilgilendiren savaşlardan biri de *Çanakkale*'dir. Özellikle Avrupa, Asya ve Afrika kıtasında devlet sınırlarının değişimine doğrudan veya dolaylı etkisi olmuştur. Müslüman toplulukların yüzyıllar süreceği yeni bir oluşum ve değişiminin de başlangıcıdır. Savaşın yaşandığı yerin Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'a yakın olması ve önemli bir jeopolitik bölgede bulunması bu önemi artıran en önemli sebeplerdir.

Çanakkale Savaşı'nın sosyal ve siyasal düzlemde yapmış olduğu etki ve cephede yaşananlar bizzat mücadelenin içinde bulunan subay, er ve sağlıkçıların anlık kaleme aldıkları günlük, hatırat ve mektuplar ile yansıtılmaktadır. Ayrıca gazeteci konumundakilerin veya şair/yazarların savaş alanına gitmeleri çevresinde, cephede yaşananlara dair izlenimleri *Çanakkale*'de vatanın kurtuluşuna dair çözümlerin üretilmeye başladığını göstermektedir. *Edebi hatıralar* olarak değerlendirilen bu yazılar, *Çanakkale Savaşı*'nda yaşananlara tanıklık etmektedir.

Çalışmamızda *Çanakkale Savaşı* esnasında kaleme alınmış olan edebi hatırat türündeki eserler araştırılmıştır. *Çanakkale Savaşı*'nın bu hatıratlarda nasıl ele alındığı ve savaşın hatıralara yansıyan boyutu üzerinde durulmuştur.

Anahtar: Türk edebiyatı, Çanakkale Savaşı, İstanbul, Edebi Hatırat, Savaş Edebiyatı, Edebi Şahsiyetler

ABSTRACT

Wars direct the social and political change of states and nations. They either bring nations to the edge of the abyss or drag them into new lifestyles with social changes. In this respect, Çanakkale is one of the wars that closely concerns the fate of many nations in world history. It has had a direct or indirect effect on the change of state borders, especially in Europe, Asia and Africa. It is also the beginning of a new formation and change for Muslim communities that will last for centuries. The fact that the war took place close to Istanbul, an important geopolitical region and the capital of the Ottoman Empire, increase its importance even more.

The impact of the Çanakkale War on the social and political plane and what happened at the front are reflected in the diaries, memoirs and letters written by the officers, privates and health professionals who were personally involved in the struggle. In addition, the impressions of what happened at the front in the perspectives of the journalists or poets/writers who went to the battlefield show that plans for the liberation of the homeland had begun. These writings, which are considered as literary memories, testify to the events of the war.

In our study, how the battle was handled and the extent of the war reflected in literary memoirs written during the war were investigated.

Keywords: Turkish Literature, Çanakkale War, İstanbul, Literary Memoirs, War literature, Literary Figures

Giriş

Çanakkale Savaşı ve Edebiyat İlişkisi

Türk milleti, tarihinde devletler kurmuş, fetihler yapmış, farklı medeniyet ve milletten toplumlar ile beraber yaşamıştır. Batı ve doğu medeniyetlerini içinde barındıran Osmanlı Devleti bünyesinde ilerleyişini ve hakimiyetini beş yüz yıl sürdürmüştür. Ancak, Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü Viyana bozgununa kadar mağlubiyeti yaşamayan Türk ordusunun yaşadığı mağlubiyet ile değişmiştir. Bu tarihten sonra Avrupalı devletlerin saldırıları artmış, Osmanlı Devleti'nin yüz yıllardır süren hakim sınırlarında yenilgiler ve geri çekilmelerde başlamıştır.

Durdurulamayan hezimetler ve Avrupalı egemen güçlerin ilerleyişi zorunlu olarak çare aramaya kısacası yeni bir medeniyete geçişimizi de hazırlamıştır. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın başına kadar geçen sürede bunun en derin ve acı sonuçlarını yaşamaya başlamıştır. Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşı gibi Osmanlı Devleti'ni ve dolayısıyla Türk varlığını büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bırakan savaşlar birbirini izlemiştir.

Batılı devletler, sağladıkları her anlamdaki üstünlükle Osmanlı Devleti'ne I. Dünya Savaşı ile son bir darbe vurmak istemiştir. Bu son darbe Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul'un işgali ve sonrasında Anadolu topraklarının parçalama planıdır. İtilaf devletlerinin Çanakkale Boğazı harekâtı bu planın en önemli askeri ayağını oluşturmaktaydı. Diğer taraftan savaşmış oldukları Alman güçlerinin doğu cephesinden zayıflatılması için Osmanlı önemli bir cephedir. Bu düşünce ve plan ile hareket eden İtilaf devletlerine saldırı imkanı ve mazeretini Alman donanmasına ait Goeben ve Breslau adlı iki kruvazörü sağlayacaktır. Osmanlı sularına sığınan Alman donanmasına ait Goeben ve Breslau adlı iki kruvazörünün İtilaf devletlerine ait donanmadan kaçarak İstanbul'a sığınması, Çanakkale Savaşı'nın başlamasına sebep olur. Bkz. (Bayur, 1997, s. 69-70).

İtilaf devletlerinin ilerleyen zamanda İstanbul'u işgal edip Osmanlı Devleti'ni devre dışı bırakılmasıyla başlayan ilk harekât 3 Kasım 1914 yılında Fransız ve İngiliz harp gemilerinden oluşan donanma saldırısıyla gerçekleşmiştir. Fransız harp gemileri Kumkale ve Orhaniye, İngiliz harp gemilerinin ise Ertuğrul ve Seddülbahir'i bombardıman altına alınmasıyla da saldırı başlamıştır.

İtilaf devletleri, büyük bir yığınak ve hazırlık ile 18 Mart 1915 sabahı yoğun bombardıman ile boğazı geçmek istemişlerdir. Ancak mayın engeli ile deniz filolarının büyük bir çoğunluğunu kaybederek geri çekilmek zorunda kalırlar. 18 Mart bozgunu sonrası yeni bir işgal hattı olarak İtilaf devletleri karadan saldırıya geçse de denizdeki hezimetin fazlasını kara savaşında yaşarlar. Destansı bir mücadele sonrası, Türk milleti yediden yetmişe verdiği şehitler sayesinde, Çanakkale Savaşı'nı, tarihe yazılacak bir savaş ile kazanmıştır. Bkz. (Kuş, 1993, s. 205-207).

1915 Aralık ayı sonuna kadar Gelibolu Yarımadası'ndan İtilaf devletleri tamamen çekilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ve Türk milletinin ortadan kaldırılma hayallerinin imkânsız olduğu bir kez daha anlaşılmıştır.

Edebiyat ve Çanakkale Savaşı'nın Toplum İlişkisi

Çanakkale Savaşı, uzun yıllar içinde yaşanan gelişmeler ve savaşlar sonrası Avrupa karşısında üstünlüğünü kaybeden Türk milletine, en zor durumda bile, ümitlerini yitirmemenin önemini hatırlattı. Türk milleti, bağımsızlık, şeref ve haysiyetine hanel getirecek olan hezimetini kabul etmemiş, top yekûn seferber olup mücadeleye girerek şanlı bir zafer kazanmıştır. Destansı zafer, milletin hislerini dile getiren duygu ve duyuş ile Türk edebiyatı tür ve eserlerinde konu olmuştur. Mecmualarda çıkan edebi yazılar, şiirler ve hikayeler toplumun moralini ve cesaretini yüksek tutmuştur. Kurtuluş Savaşı'na Milli bir şuurla girecek Türk milletinin hislerinin tercümanı ve azminin destekleyicisi olmuştur.

Toplum ve insan en güç şartlarda imkânlarını ortaya koyabilme maharetine sahiptir. Harp dönemi işte bu zor zamanda ferdi davranışları bir kenara iter, milli birlik ruhu ile edebiyatçıyı edebi eserlerde kendi toplumu ve insanlığı birleştirecek eserini vücuda getirtir. Türk toplumu, bulunduğu coğrafya ve tarihindeki savaşlar ile var olmuş bir millet olarak edebiyatı da bu konu üzerine zengindir. Sözlü edebiyat ürünlerimizde dahi savaşın hayatımızda ne denli yer aldığı görülmektedir. Çanakkale Savaşı'nda kazandığımız zafer ve kahramanlıklar en yakın örneğimizdir. Milli Mücadele'mizin dayanıklı zeminini hazırlayıcı olmuştur. Bkz. (Enginün, 1986, s. 112-114). Harp döneminde toplum ve cephenin en çok ihtiyaç duyduğu şey moral, motivasyon ve milli şuurun yanında tarihe tanıklık edecek ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından metinlerin kaleme alınması için edebiyat ve yazarlar çok önemlidir. Bu gaye ile edebiyatçılarımız kendi imkânlarıyla cepheden haber alarak veya bizzat devletin organizasyonunda cepheye giderek gözlem ve duyduklarını kaleme almıştır. Bu bakımdan o zamana değin yaşadığı mahfil, çevre veya düşünce tarzı nedeniyle savaş gibi hadiselerle değinmeyen edebiyatçılarımızın dahi deyim yerindeyse elini taşın altına koyduğu dikkatleri çekmektedir. Bu süreçte bestekârlar, ressam, yazarlar, matbaacılar ve şairler vatanın selameti ve birliği için seferber olmuştur. Bunu yanında Halife sancağı altındaki milletlere tesir edecek

çalışmalarda yapılır. Çanakkale cephesine, Osmanlı Devleti tebaası olan Arap (Müslüman Milletler) heyetler de davet edilir. Arap heyette, coğrafyalarının ileri gelenlerinden oluşan politikacılar, bilim adamları, şair, edip ve hatipler din adamları bulunmaktadır. Bu kişiler Suriye, Filistin ve Lübnan'dan gelen Arap ilmî heyetidir. Suriye, Filistin, Lübnan gibi Arapça konuşulan (Halifelik) Osmanlı Devleti topraklarındaki Türk ordusunun Çanakkale cephesindeki başarısını, kahramanlıkları ve kazandığı zaferi gölgeleyen olumsuz propagandaları, Müslüman halkı tereddüde düşürerek İslam vahdetini bozma uğraşlarına karşı bu heyeti cephede misafir etmiştir. Bkz. (Tanin, 18 Kasım 1915/5 Teşrinisani 1331). Arap heyet, Halep'te toplanıp, önce İstanbul'a gelir, daha sonra Tekirdağ limanında dinlendikten sonra Akbaş sahiline geçen heyetin mihmandarlığını Uryanizade Ali Vahid Efendi yapar. Heyet 22 Ekim 1915 tarihinde cepheye intikal eder. Uryanizade Ali Vahid Efendi, heyet ile ilgili anılarını, şahit oldukları ve düşündüklerini *Uryânîzâde Ali Vâhid, Çanakkale Cephesinde Duyup Düşündüklerim, Necm-i İstikbal Mat., Dârül-Hilâfet-ül-Âliyye (İstanbul, 1332).*"Bkz. (Erdemir, 2008, s. 361-364).

Çanakkale cephesine Türk milletinin hislerine tercüman olması ve tarihi anların geleceğe aktarılması için Türk heyetler davet edilir. Türk heyeti için 1915 Haziranı sonlarına doğru otuz kişilik listeden oluşan içinde yazar, şair, ressam ve bestekârın olduğu kişilere, dönemin Harbiye Nezâreti (Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi Müdürlüğü) tarafından davet yazısı gider. Teklif edilen davette ve tezkerenin içinde istenilen konu başlıkları da belirtilir. Davetin amacı *Çanakkale Boğaz* müdafaasının olduğu harp sahalarını ziyaret ederek, edindikleri izlenimleri millete anlatmak, gelecek nesillere aktarmak ve tarihe not düşmektir. Bkz. (Gövsa, 1989, s. 8-9). Davete ilk başlarda büyük rağbet emaresi gösterilir. Fakat, davet edilenlerden bir kısmı seyahat şartlarını, bir kısmı devlet memuriyeti görevini bahane ederek katılım sağlamazlar. En önemli sebep ise seyahat esnasındaki tehlikeli yolculuk nedeniyle davete icabet etmeyenler çoğunluktadır. Sayı yirminin altında kalır. Heyette bulunan Hakkı Süha Gezgin, cepheye doğru yola çıktıklarında heyette bulunan Müfid Râtip'in de seyahat yolu üzerinde Keşan'da kaldıkları gece hastalandığını ve sabah yüksek ateşle uyandığı için İstanbul'a geri dönmek zorunda kaldığından bahsetmektedir. Bkz. (Gezgin, 2005, s. 195).

Türk heyette bulunan ve cepheye yola çıkanlar “*Ağaoğlu Ahmet, Ali Canip (Yöntem), Celal Sahir (Erozan), ressam Çallı İbrahim, Enis Behiç (Koryürek), Hakkı Süha (Gezgin), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Hıfzı Tevfik (Gönensay), Mehmet Emin (Yurdakul)*, eski Tanin gazetesi yazarı *Muhittin Birgen*, ressam *Nazmi Ziya, Orhan Seyfi (Orhon), Ömer Seyfettin*, eski *Daru’l-eytâmlar Müdürü Selahattin*, bestekârlar *Yekta Bey, Yusuf Razi* yer almaktadır. Ayrıca heyetin¹ mihimdarlığına Erkan-ı Harp Binbaşısı Edip Servet Bey’le Yüzbaşı Hulusi Bey, sağlık sorunlarına karşı önlem almaları için genç doktor Fikri Servet Bey de görevlendirildiği yazmaktadır.” (Gövsa, 1989, s. 10).² Türk heyet, 11 Temmuz³ 1915’te⁴ Sirkeci Garı’ndan sabah 08:00’de yola çıkmıştır. Bkz. (Gövsa, 1989, s. 12). Türk ediplerin Çanakkale cephesini ziyareti hakkında birçok yazar ve akademisyenimiz incelemelerde bulunmuş, bildiri ve makalelerde ele alınmıştır.⁵ G. Osman Gencer, *Türk Ediplerin Çanakkale Cephesini Ziyareti ve Yansımaları* adlı makalesinde heyetin cephe ziyaretinin gayesine açıklık getirir.

“Çanakkale Savaşları, Türk sanatkârlar için “*ondan manevî bir gıda çıkarmak, milletin heyecanını yükseltmek, kahramanlık ve fedakârlık hislerini en son derecesine çıkarmak için önemli bir fırsat...* ”, aynı zamanda bir sınav olmuştur. Böylesi zor bir zamanda sanatı milletin hizmetine adayanlar, “*Cihan harbine iştirakimizin saikleri ve neticeleri ne olursa olsun Çanakkale kavgasının şiir (anlam) ve azametini (büyüklüğünü) tespit ve onu insâl-i müstakbeyle (gelecek nesillere) nakletmek millî bir borçtur.*” inancıyla hareket etmişlerdir (Gövsa 1926: 4; Gürel 1995: 118-119). (Gencer, 2016, s. 191).

Ancak, heyetin ziyaret sonrası arzu edildiği gibi Çanakkale cephesinde gördüklerini gelecek nesillere yeterli aktaramadıkları, kalemleriyle aziz milletin ruhunu yansıtan destansı yazılarıyla tarihe istenildiği düzeyde ve içerikte not

¹ A.g.e. bkz.

² “Bu heyete iki ressam, iki musikişinas ve bir fotoğrafçı ile bir sinemacı dahil ederek heyetin seyahati kayıt altına alınmıştır. Heyet, üzerlerinde kollarında beyaz zemin üzerine gayet zarif yapılmış yeşil bayraklardan ibaret nişanları bulunan hâki renkte bir kıyafetle 11 Temmuz 1915’te Çanakkale kahramanlığını yaşatmak için Sirkeci Garı’ndan sabah 08:00’de yola çıkmıştır (İkdâm, 28 Haziran 1331/11 Temmuz 1915:1; İkdâm, 15 Temmuz 1331/28 Temmuz 1915).” **Geçersiz kaynak belirtildi.**

³ Beşir Ayvazoğlu’nun yayına hazırladığı “Edebiyatın Çanakkale’yle İmtihanı Arı Burnu ve Seddülbahirde’de On Gün” kitabın ön sözünde Çanakkaleye hareket tarihi 15 Temmuz 1915 yazılıdır. (Ayvazoğlu, 2015) İbrahim Alaeddin Gövsa’nın (1989), “Çanakkale İzleri” adlı kitabında ve İkdâm, 28 Haziran 1331/11 Temmuz 1915 nüshasında 11 Temmuz 1915 Sirkeci Garı’ndan hareket edildiği ifade ediliyor. (Gövsa, 1989).

⁴ İkdâm, 28 Haziran 1331/11 Temmuz 1915:1; İkdâm, 15 Temmuz 1331/28 Temmuz 1915)

⁵ Genç Osman Gencer, *Türk Ediplerin Çanakkale Cephesini Ziyareti ve Yansımaları*, *Türkbilgi*, 2016/31: 189-204

düşemedikleri eleştirisi alırlar. Aksine, heyette olmayan ediplerimizin Çanakkale ruhunu edebiyatımızda başarıyla işledikleri kanaati hâkimdir. Bir diğer eleştiri ise Avrupalı muadilleri ile karşılaştırıldığında her anlamda heyetin yeterli olmadığı fikri dillendirilmektedir. Mehmet Akif'in "*Çanakkale Şehitlerine*" şiiri buna örnek gösterilmektedir. Bu eleştirilerden en dikkat çekici olanını Peyami Safa yapar. Ona göre cepheye giden heyetin istenilen savaş edebiyatı veya harp edebiyatı olarak adlandırdığımız edebi verimliliği yakalayamadığımızı savunur. Bkz. (Safa P. , 1929).

"1918'den beri sorulan "Bizde niçin harp edebiyatı yok? Sanatkârlarımız niçin millî zaferlerimizi ifade etmiyorlar?" sorusunu da "Harp ve Edebiyat" (nr. 27, 14 Ağustos 1929) başlıklı yazısında cevaplandıran Peyami Safa, Mütareke'den beri yazılan eserlerin harple ilgili parçalarının bir araya getirilmesi halinde ciddi bir harp edebiyatına sahip olduğumuzun görüleceği kanaatindedir." (Ayvazoğlu, 2012, s. 13).

Gelişen modern dünyada edebiyat ve savaşların toplum üzerindeki tesirine *Çanakkale Savaşı* ile başlayan dönemden itibaren sıklıkla dikkat çekilmekte olduğunu görmekteyiz. Genel anlamda yazılan değerlendirmelere bakıldığında *Çanakkale Savaşı* ile ilgili yazılan eserlerin niceliği ve niteliği konusunda yeterli olmadığı ve kazanılan destansı zafer sonrası yazılanlara bakılarak harp edebiyatı olacak bir kazanımın varlığından söz etmekten ziyade Avrupalı muadilleri ile karşılatırıldığında yeterli olmadığı görülmektedir. Dünya tarihi süreci içinde sayılacak olaylardan biri olan *Çanakkale Savaşı*'nın dönem yazarları ve edebiyat tarafından Avrupalı örnekleri gibi ele alınmamış olması günümüz eleştirileri başında yerini alır.

Çanakkale Savaşı'nın Edebi Hatıralara Yansıması

Türk milletinin yaşadığı ve hafızalarda derin izler bırakan *Çanakkale Savaşı* edebi hatırat türündeki eserlerin içerisinde konu edildiğini görmekteyiz. *Çanakkale Savaşı*, Dünya dengesini değiştiren, milletleri ve aileleri ilgilendiren bir olaydır. Destansı bir mücadele ve zaferin sonunda edebi tür içinde konu edilmemesi imkansızdır ve edipler tarafından Tür toplumunun duygu ve duyusunu, hafızasını teşkil edecek biçimde işlenir. *Çanakkale Savaşı* konulu ve günlerde, son dönemde *Çanakkale*'de savaşıyan er, subay ve kumandanların mektup, günlük ve hatıra türü

yazdıklarından hareketle çok sayıda kitap yayımlandı. Hatta, İtilaf devletleri safında olan askerlerinin kaleme aldığı bir çok mektup, günlük ve hatıra türü eserler Türkçe'ye çevrilmiştir. Her iki cepheye bulunan taraf devletler Çanakkale Savaşı'nın üzerinden yüz yıl geçtiği halde hala yeni görüntü ve belgeler yayınlamaya da devam etmektedir. Bu durum hâlâ Çanakkale Savaşı'nın bilinmeyen taraflarının olduğunun da bir göstergesidir. Bu tespitlerden hareketle edebi hatırat türü içinde yer alan Çanakkale Savaşı hatıralarını araştırdık. Edebi hatırat türünde eser veren yazarların nerdeyse çoğunluğunun bir şekilde değiştiğini gördük. Türk edebiyatında Çanakkale Savaşı'na değinen hatırlar ise şunlardır: Halit Ziya Uşaklıgil '*Kırk Yıl*', Ahmet İhsan Tokgöz '*Matbuat Hâtıralarım*', Abdülhak Hâmid Tarhan '*Abdülhak Hâmid'in Hâtıraları*', Yahya Kemal Beyatlı '*Siyasi ve Edebî Portreler*', Halide Edip Adivar '*Mor Salkımlı Ev*', Halit Fahri Ozansoy '*Edebiyatçılar Geçiyor*', Yusuf Ziya Ortaç '*Bir Varmış Bir Yokmuş Portreler*', Yakup Kadri Karaosmanoğlu '*Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları*', Hakkı Süha Gezgin '*Edebî Portreler*', Refik Halid Karay '*Bir Ömür Boyunca*'. Ayrıca, edebi hatıralarda bahsedilen konu ve kişileri ele alan; kısmen edebi hatırat türünde yazıları içerisinde olan Asım Us '*Gördüklerim Duyduklarım Duygularım*', Ruşen Eşref Üneydin '*Diyorlar Ki*' ve Türk Dili '*Anı Özel Sayısı*' gibi eserlerin içinde geçen Çanakkale Savaşı'yla ilgili hatıratı anlatan kitaplar da bu bakımdan incelenmeye değerdir.

Kırk Yıl - Halit Ziya Uşaklıgil

Halit Ziya Uşaklıgil, Türk romanının büyük ustası olarak kabul edilir. Modern Türk edebiyatına hikâyeleri ve romanlarıyla damgasını vurmuş birçok edebi türde eserler vermiştir. Hatırat türünde *Kırk Yıl*, *Saray ve Ötesi*, *Bir Acı Hikâye* adlı eserleri yazmıştır. Edebi hatıra olarak yazmış olduğu *Kırk Yıl* adlı eserinde Servet-i Fünûn dönemini ele alır. Bu bakımdan onun *Saray ve Ötesi*'nde Çanakkale konusuna daha çok değindiği söylenebilir. Çanakkale Savaşına dair izlenimlerinin ilkinde I. Cihan Harbi başlarında Marsilya'dan gemi ile İstanbul'a yol alırken karşılaştıkları olur. Çanakkale boğazına geldiklerinde İngiliz donanma gemisi tarafından durdurulduklarını aktarır. Bkz. (Uşaklıgil H. Z., 2003, s. 699-700). Çanakkale boğazına yaklaşırken karşılaştıkları tabloyu da anımsayarak gemide seyahat ettikleri arasında bulunan Sefir Rıfat Paşa ile birbirlerine sık sık tekrar

ettikleri “*Ah! Ne olurdu, biz bu harbin dışında kalabilseydik*” (Uşaklıgil H. Z., 2003, s. 703) nakaratı hatırlatarak yaklaşan boğaz harbine dikkat çeker.

Bie başka hatıratında, 1914 Temmuz sonunda korkulanların olduğunu, Alman zırhlıları Goeben ve Breslau adlı iki kruvazörünün, Fransız ve İngiliz harp gemilerinden kaçarak Çanakkale’ye iltica ettiğini aktarır. Osmanlı devletinin, İtilaf devletlerinin karşısında saf tutma olayına memnuniyetsizliğini aktarır. O dönem ne denli Alman nüfuzunun devlet kanlındaki etkisi ve Türk ordusundaki hakimiyetten bahseder. Çanakkale’ye sığınan Alman donanmasına ait gemilerin Türk malı olduğu hikayesine de değinerek adım adım Çanakkale savaşına giden ve Almanya ile yapılan gizli ittifakın yaşanma sürecini anlatır. Bkz. (Uşaklıgil H. Z., 2003, s. 703-705). Almanya’nın arkasından yuvarlanma olarak gördüğü gidişatı şöyle aktarır:

“Ben bu Karadeniz faciasını haber alınca o gün köyümde kayıtsızca, fütursuzca (çekinmeden) kalmaya muktedir olmayarak şehre inmek ve gidip Talat’ı görmek istedim. Ne için? Bunun ne faydası olabilirdi?. Ok yaydan çıkmıştı, vak’ayı geri çevirmeye imkan yoktu. [...] Nasıl olmuştu da Talat böyle sürüklenmişti?... Dahiliye Nezareti’nde türlü meşguliyet arasında beni kabul etti, Ben hemen, vaktini israf etmek istemeyerek:

-Ne yaptınız?... Buna nasıl karar verdiniz?... dedim.

Onun canını sıkan hadiselerde dudaklarına zorla gelen hususi bir tebessümü vardı. Bana sadece:

-Git de Enver’den sor!... dedi.

Bana bu cevabı diğer bir vesile ile bir kere daha vermişti. [...] Öylede böyle de Enver’in fikrine galebe (üstüngelme) imkanını göremeyince Talat da ona iltihak etmiş(katılmış) demekti.” (Uşaklıgil H. Z., 2003, s. 708).

Halit Ziya, Enver Paşa’nın vatanın içinde bulunduğu durumdan bihaber oluşu ve Talat Paşa’nın bu kararların yanlışlığını görüp karşı çıkmayarak bizzat uygulayıcı olarak merkezinde olmasını eleştirir. Ona göre gözlemlediği ve şahit oldukları neticesinde ülkenin düştüğü durum vahimdir. Halkın her anlamda perişan ve savaşa hazır olmadığını, bu nedenle korku içinde yaşadığından bahseder. Osmanlı Devleti himayesindeki toprakların durumu ve hakimiyeti altındaki milletlerin buldukları durumu anlatır ve çöküşe giden bir tablo çizer. Bkz. (Uşaklıgil H. Z., 2003, s. 710-711). Çanakkale Savaşı’na giden adım adım süreci,

hislerini ve bomba seslerinin İstanbul'dan dahi duyulacak kadar savaşın yakınlaştığını aktarır.

“İşte Karadeniz de Alman gemileri ile çılgın sergüzeştin neticesi.... Bu azim badire içinde tek bir teselliyet (teselli) vardı: Çanakkale. Buda Enver'in müdahalesi dışında kalmış olmak sayesinde ki, yüzbinlerce Türk evladının kanı bahasına olsa bile, hiç olmazsa Boğazı, Marmarayı, İstanbul'u kurtarmış olmak muvaffakiyetini göstererek Türklüğün şerefini muhafaza edebilmişti.” (Uşaklıgil H. Z., 2003, s. 711).

Halit Ziya Uşaklıgil, İtilaf devletlerinin en güzide askerleri, son teknoloji imkan silahları, sayıca üstün donanmalarını, Avusturya ve Zelandalılar'dan oluşan ordularını Çanakkale Boğazı'na yığarak var güçleri ile saldırmalarına rağmen Tür askerinin gerektiğinde yalnızca göğsünü siper ederek yaptığı savunmayı düşmanın yıkamayıp, geri çekilerek bölgeyi terk etmeleri sürecini anlatır. Bkz. (Uşaklıgil H. Z., 2003, s. 711-712).

Kırk Yıl adlı eserinde, Çanakkale Savaşı zaferinin kahramanlarından olan arkadaşı şehit Ali Galip'ten bahseder. Ali Galip'i, Türklük kaynağının berrak ruhlarına malik olarak tabir ettiği kişilerden görmektedir. Ali Galip'in Çanakkale Savaşı'na gidişi ve hayatından kısaca bahseder.

“Ali Galip en son memuriyeti olan Kosova valiliğın den İttihat ve Terakki hükümetinin yanlış bir telakkisiyle [yaklaşımıyla] ayrılarak harp senelerinde vefat etmiştir. A' Galip'in Haldun, Hasnun, Sadun isminde üç oğlu vara ki, üçü de milletin şayan-ı iftihar (övünülecek) evladındandır. Bunlardan Hasnun, ki spor âleminde pek meşhur idi Çanakkale'nin fedakâr şehitlerinden biridir.” (Uşaklıgil H. Z., 2008, s. 379).

Ali Galip gibi, iyi yetişmiş nice Türk gencinin Çanakkale Savaşı'nda şehit olmasını ve bu durumun memleket için büyük kayıplar olduğuna vurgu yapar.

Matbuat Hâtıralarım - Ahmet İhsan Tokgöz

Ahmet İhsan Tokgöz, Fecr-i Âti döneminde de matbaasıyla yayımcılığa devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin her anlamda zorlukların yaşandığı ve mücadele verildiği bir dönemde, II. Abdülhamid dönemi basınının içinde bulunmuş; İkinci Meşrutiyet'in basın ve siyasal gelişmelerine yakinen şahitlik etmiştir. Bu dönemi kaleme aldığı yazıları *Matbuat Hatıralarım* adıyla yayımlanmıştır. Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım* eserinde Çanakkale Savaşları'na da değinir.

Tokgöz, 1915 senesine gelindiğinde okuyup yetişen gençlerin Çanakkale Savaşı'na gönderilmesi nedeniyle okulda öğrenci kalmadığı için şevki kırılır, öğretmenliği bırakmak zorunda kalır.

“1915'te mektepten ayrılışım sınıflarda talebe kalmayışından ileri gelmişti. Okuyup yetişen gençler Çanakkale'ye gönderiliyor ve orada harcanıyordu; sınıflarımda kimse kalmamıştı, şevkim kırılmıştı. Hâlbuki bu gençler top ve tüfek muharebesinden sonra memleketimizin girişeceği iktisat muharebesinin en kıymetli iktisat kurmayları olmaya adaydılar. Hatta o tarihte kurulan Darülfünun'da [üniversitede] iktisadi coğrafya müderrisliğine [profesörlüğüne] ayrılmış olduğum halde, talebesiz sınıflara devama katlanamamıştım. Büyük Harp'in pençesinden kurtulmuş sevgili talebelerimden birkaçı bugün iktisadi ve ticari hayatımızda kıymetli mevkiler tutmuşlardır. Onları gördüğüm zaman derin iftihar duyarım ve kaybolan arkadaşlarına daima yanarım.” (Tokgöz, 2012, s. 271-272).

Türk gençliğinin en verimli olduğu ve öğrenmeye açık, dimağlarının evresinde cepheye sürülmesini eleştirir. 1915 yılı eğitim dönemi son bulduğunda birinci sınıf öğrencilerinin verdiği mektuptan bahseder, Türk gençliğine iyi yol gösterildiği takdirde geleceğe daha güvenli bakacakları tespiti ve hatırasını aktarır. Bkz. (Tokgöz, 2012, s. 272).

Ahmet İhsan, Avrupa'nın büyük bir muharebeye doğru gittiği haberlerinin duyulmasından birkaç ay sonra 1914 yılında patlayan savaş sesleri ile bütün dünyayı alevlerin sardığını ve Osmanlı Devleti içinde bulunduğu durumu, savaşa katılma sürecine de değinir. Alman donanma gemilerinin Çanakkale Boğazı'na sığınmasıyla başlayan ve yine destansı boğaz harbiyle sonuçlanan tarihi süreci anlatır.

Ahmet İhsan, Osmanlı Devleti'ni savaşa sokan, birçok cephede ve tarihe geçen bir mücadele Çanakkale Savaşı'nda yüzbinlerce gencin telef olmasının baş sorumlusu olarak Enver Paşa'yı görmektedir. Enver Paşa'nın, Almanya'da, Berlin Askeri Ataşeliği döneminde başlayan merkezi devletler eğilimi, Avrupa siyasetini bilmemesi ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile elde ettiği gücün gerçekleri görmemesine neden olduğunu belirtir:

“İşte bundan dolaydır ki 1912'de Babıâli baskını yapan Enver Paşa Harbiye Nazırı olunca devletin tek mil siyasetini Almanya tarafına çevirmişti. 1914 Cihan Harbi meydan aldığı zaman henüz Merkezi devletlerle hiçbir muahedemiz [antlaşmamız] mevcut

olmadığı halde, Enver Paşa'nın siyaseti galebe ederek [üstün gelerek] bizde seferberlik ilan edilmiş, Akdeniz'deki Alman zırhlılarının Çanakkale'ye ilticasına [sığınmasına] müsaade olunmuş ve bu gemiler bizim donanmaya iltihak edilmiş [katılmış] idi. Bu zırhlıların kabul [edilmiş] ve güya satın alınmış olması ile biz Cihan Muharebesine karışmış bulunuyorduk. Seferberliğimizin ilanından birkaç ay sonra da, hatıratımın ikinci cildinin en sonunda suretini neşrelediğim Enver Paşa'nın gizli emriyle Alman Amiralî Souchon zırhlılarıyla Karadeniz'e çıkıp Osmanlı İmparatorluğu'nu fiilen muharebeye sokmuştu." (Tokgöz, 2012, s. 374).

Padişah ve Enver Paşa beyannamesi⁶ olarak bilinen 22 Ekim 1914 tarihli İstanbul gazetelerinde yayımlanan ve herkesin payına düşen vazifenin ilanı olarak görür. Bu vazifenin Türk milletine maliyetinin çok büyük olduğuna dikkat çeker. Bkz. (Tokgöz, 2012, s. 377-379).

Hâtırat – Abdülhak Hâmid Tarhan

Abdülhak Hâmid Tarhan, I. Cihan Harbi, Çanakkale Savaşı, Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in kuruluşuna şahitlik etmiş şahsiyetlerin başında gelmektedir. Abdülhak Hâmid Tarhan'ın edebi hayatını ve eserlerine baktığımızda yaşadığı devrin hemen hemen bütün hadiseleri ve edebi gözlemlerini şiirlerine geçirmiştir. Abdülhak Hâmid Tarhan'ın, 1915 Çanakkale Zaferi'ni şiir ve hatırat eserlerinin içine aldığı veya bahsettiği eserlerini görmekteyiz. Çanakkale Savaşı'nı konu edindiği *Îlham-ı Nusret*⁷ şiirini yazdığı ve eski hamasî şiirlerini de içine aldığı *Îlham-ı Vatan* adlı kitabını çıkarmıştır. Aynı döneme değindiği *Yadigâr-ı Harp* adlı şiirinde Türk ordusunun kahramanlığını yüceltmekle kalmaz diplomatik tecrübelerinden hareketle Çanakkale Zaferi'nin yabancı diplomatlara akislerini vermeye çalışır. Bkz. (Enginün, 1986, s. 119). Savaş ile ilişkili konu ve şahıslara değindiği bir diğer eseri ise 1924-25 yıllarında *İkdam* ve *Vakit* gazetelerinde yayımlanan yazıları ve 1904 yılında tuttuğu günlüklerinde eklendiği, edebi konularında yer aldığı hatırat eserinde bahseder. Hatırat eserinde Çanakkale Zaferi sonrası, Meşrutiyet Padişahı Sultan Mehmed-i Hâmis'in (V. Mehmed Reşad)

⁶ 22 Zilhicce 331/ 29 Teşrin-i evvel 330

⁷ Sultan tarafından, Abdülhak Hamid Tarhan'a yazdırılmış şiir. Servet-i Fünun'da yayımlanmıştır. Hamasî şiirlerini de içine aldığı *Îlham-ı Vatan* adlı kitabın içinde bahsedilen şiiri de yayımlar.

huzuruna tebrik ve taltif etmek için çıktığı ve bu ziyarette kendisinden muzafferiyeti anlatan bir manzume yazılmasını emrettiğini aktarır⁸.

“ *Meşrutiyet Padişahı Sultan Mehmed-i Hâmis'ten (V. Mehmed Reşad) şeref-müsülenâil oldukça iltifat görürdüm. Hatta İngiliz ve Fransız donanmalarının Boğazlardan mürura muvaffak olamayarak münhezimen avdetlerini müntiç olan vaziyet satvet-i askeriyemizi bir kat daha göklere çıkaran muzafferi yet-i azîmeyi tebrik için Âyân reisi Rifat ve reis-i sâni Abdurrahman Şeref Beyefendi'lerle yine Âyân'dan bazı zevat iltihak ederek huzurlarına çıktığım zaman dahi mazhar-ı taltifât olmuştum. Zat-ı Şâhânevak'a-nüvis beyefendiden bu muvaffakiyet-i askeriyenin zaptitesbitini istedikleri gibi taraf-ı âcizîden de tes'îd-i muzafferiyet için bir manzume inşadını ferman buyurmuşlardı. Fakir ise öyle bir manzume yazmaya evvelce ibtidâ etmiş bulunuyordum.*” (Tarhan, 2013, s. 348).

Abdülhak Hâmid Tarhan, Padişah V. Mehmed Reşad'ın huzuruna Çanakkale Zaferi'ni kutlamak için çıktığında kendisinden yazmasını istediği zafer ile ilgili manzumesini evvelce yazmış olduğu benzer şiirler olduğu için zorlanmadan kısa sürede bitirir ve sunmak için saray huzuruna çıkar.

“*Günlerden Cumartesi olduğundan sadrazam Said Halim Paşa mutad-ı üsbû'isi veçhile sarayda bulunuyor ve alaturka bir muzıka çalınıyordu. Manzumeyi huzur-ı Şâhâne'de okumak lazım gelip buna ise kuvve-i nâtıkam müsaid olmayacağım bildiğim cihetle bu vazifenin Mâbeyn ketebesinden yahut kurenâdan bir zata ihales takarrür ederek sadrazamla beraber huzur-ı hümayuna çıkılmıştı. İsmi unuttuğum galiba Nüzhet Bey idi manzumeyi tamamen okurken “Zat-ı Şâhâne durunuz, galiba orada vezin değişiyor.” buyurdular. Ve manzumeyi isteyip bizzat gördükten sonra iade ve kiraata devam irade ettiler.*” (Tarhan, 2013, s. 348).

Padişah'ın ricası ile Çanakkale Zaferi için yazmış olduğu manzumesi hakkında “ *16 Nisan 1332 Kutü'l-amare'nin sukûtu! Ne büyük nüvid-i meşeni ret! Acaba zamandan daha seri ne vardır?*” (Tarhan, 2013, s. 348) değindiği konu içinde yeniden detaylıca şiirin yazılış sürecinden şöyle bahseder:

“*.....Fakat Gelibolu muzafferi idi sonradan gelen ekâbir-i devlet ve vali Edib Baki kısacık mefahirden oldu. Bütün sekene-i erkek nüfus [ezhanı] olan o galibiyet-i azime*

⁸ “Servet-i Fünun'da “Adâ-yı vatanın Çanakkale'den hâib ü hâsir çekilmesi üzerine ve şeref telakki olunan irade-i seniyyeye binâen ve takdim olunan neşide” açıklamasıyla yayımlanan “*İlkham-ı Nusret*” şiirini ilave ederek *İlham-ı Vatan* adlı kitabını ve *Yadigâr-ı Harb* adlı tiyatro eserini yayımladı.” (Ayavazoğlu, 2015, s. 45)

hakkında benim buraya kaydedilecek nem olabilir? Düşmanların Seddü'l-bahr'de kara kuvvetleri de mündefi olup gittikten sonra Gelibolu ve Çanakkale ve Boğazlar'daki tehlikeler de bertaraf olmuş muzafferiyet kanlı fakat kaldığından kalplere ümit gelmişti. Ben de kalbimden geçenleri nazım tarzında yazma başlamıştım. Bu muvaffakiyeti tebrik için heyet-i ayandan şura-yı riyaset erkaniyla beraber huzur-ı padişahiye gittiğimiz gün bu tebrik muzafferiyete dair bir şey yazmamı zat-ı şahane ferman buyurmuşlardı. Birkaç gün sonra, o kendi irademle yazmağa başladığım manzumeyi irade-i şahaneye arz etmiş oldum. Tekrar huzur-ı hümayuna celbedilerek manzumeyi takdim ettim. Nüzhet Bey namında bir bir zat huzurda okudu pek ziyade tahsin buyruldu ve bana bir murassa enfiye kutusu ihsan olundu. Pek memnun oldum. Kutudan memnuniyet de hâlâ bâkidir. Dediğim tarihten sonra Hüsameddinzade Mahmud Bey'in akrabamızdan Ali Muhsin'in, dahiliyekism-ı mahsus müdürü Hasan Fehmi Bey'in irtihalleriyle Yusuf İzzeddin Efendi hazretlerinin intiharı gibi şayan-ı teellüm ahval vukua geldi." (Tarhan, 2013, s. 349).

Hatıratında, Çanakkale Savaşı'nda büyük kahramanlıklar gösteren Gazi Mustafa Kemal'den de bahseder. İkinci defa diplomatik görevle Berlin'e gideceği vakit, bulunduğu apartmanı kiralamak ister. Bu vesile ile apartmanı görmek için gelen Mustafa Kemal Atatürk ile tanışır. İlk karşılaşmada kısa konuşma geçtiğini ancak ikinci defa apartmanı görmeye geldiğinde evvelki karşılaşmaya nazaran uzun sohbet ederler ve izlenimlerini aktarır. Abdülhak Hâmid Tarhan, Çanakkale'de, Çementepe ve Anafarta Muharebeleri'nde zafer kazanmış komutan hakkındaki izlenimleri ve Gazi'nin cephe hakkındaki sohbetini bizlere aktarır.

"Çanakkale'deki o parlak muzafferiyetlerinden sonra kendisinde bir eser-i gurur da yok. Ve onda o parlak muzafferiyetleri gölgede bırakacak başka biristidad-ı galibiyet var" dedi. Ben de "umarım ki dediğin doğrudur. Gözlerinden öyle anladım ki bu adam istikbali görüyor. Ve ellerinde büyük bir inkılâbın dizginleri duruyor" dedim. Bu harikulade reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri idi!" (Tarhan, 2013, s. 349).

İkinci mülakatlarında Gazi Mustafa Kemal'in cephe hakkındaki ifadelerinden hareketle, sohbetinden Türk milleti ve muzaffer askerinin geleceğini gördüğünü söyler. "O, muharebe-i umumiyenin atisi ve devletimizin istikbalini görmüş ise bizde bu ikinci mülakatımızda onun istikbalini gördük." (Tarhan, 2013, s. 349).

Abdülhak Hamid, Çanakkale Savaşı sürerken ve sonrasında İtilaf devletlerinin tutumu hakkındaki gözlemlerinden bahseder. Viyana'da görev aldığı esnada muharebe haberleri ve gidişat ile ilgili endişelerden hareketle İstanbul'a

dönmek isterler. Viyana'dan çıkıp Peşte'ye geldiklerinde mütareke engeli ile karşılaşırılar. İngiliz ve Fransız askerleri mani olur. Kendini harp esiri gibi hisseder. Çünkü, İstanbul'dan kimse ile muhabere edememektedir. Ne oranda zor durumda olduklarını anlatmak için tutuldukları örneklendirir. Peşte şebenderliğinden aldıkları para ile kıt kanaat geçindiklerinden bahseder. Kaldıkları Ritz adlı otel, Fransız askeri ve diplomatik mevki sahiplerinin müstahkemi gibi olmuştur. Fransızların ceberut duruşlarından, hal ve hareketlerinden hareketle belli olan memnuniyetsizliklerinden bahseder. Bu durumu merak eder ve birkaç Fransız zabitin hissiyatını sorar. Almış olduğu cevap Fransızların memnuniyetsizliğini açıklar durumdadır. Buna sebep ise Çanakkale cephesinde Fransızların ağır bir hezimet ve zayıflığın olmasıdır.

Zabitlerden birisi: “Bizim Çanakkale’de berrî ve bahrî hayli zâyiatımız var o muhadenet öyle pek kolay avdet edemez” dedi. “Çanakkale’ye gelmek için Türkiye sizi davet mi etmişti” cevabı verildi. Bu müski cevaba mukabeleten birisi hak verdiğiyse de bir diğeri Fransa’nın hasm-ı kadîmi olan Almanya ile ittifak ettiğimizi beyan ile serzenişte bulundu Buna cevap olarak da “siz de benim en kadîm ve tarihî düşmanlarımızla akd-i ittifak etmişsiniz” dedik. Sözlerimiz müskit olmuştu, faka İstanbul’a avdetimize müsaade etmediler. (Tarhan, 2013, s. 356,357).

Çanakkale Savaşı sonrası yurda dönmek isterken şahit olduğu başka bir hatıratında aynı otelde bulunan İngiliz askerleri ile aralarında geçen diyalog olur. Çanakkale savaşına şahitlik eden bir İngiliz askeriyle savaş ve Türkler hakkında sohbet eder. Bu sohbette Çanakkale cephesinde görev almış İngiliz askerinin Çanakkale’deki gördükleri manzara ve genç Türk askerlerinin kahramanlığı ve korkusuz ölümüne atlamalarından bahseder.

“Bulduğumuz otelde birkaç İngiliz zabiti ile neferleri de vardı. Bu neferler İngilizce bildiğim ve Türk olduğum için bana her tesadüfle hürmetle selama dururlardı. Bunlardan biri Çanakkale muharebelerinde bulunmuş, Türk askerinin celâdet ve şecaatlerinden bir lisan-ı sitayişle bahsediyordu.” (Tarhan, 2013, s. 357).

İngiliz askerleri ile yapmış olduğu sitayişlere rağmen İstanbul’a gidiş izni alamamıştır. Bunun sebepleri arasında Fransız askerlerinin Çanakkale cephesinde unutulmaz bir acı ve hezimetin yattığını tekrar aktarır.

Siyasi ve Edebî Portreler - Yahya Kemal Beyatlı

Yahya Kemal de edebi hatıratında Çanakkale Savaşı'nı konu edinen ediplerimizden birisidir. İ. Habip Sevük, *Bâki ve Yahya Kemal* başlıklı yazısında yıllar evvel aralarında geçen konuşmasında kendisine Bâki'nin “*Ferman-ı Aşka*” gazelini okuması üzerine “*Çanakkale tahmisi gibi bununda bir çaresini bulacağınız elbet*” cevabını aldığını aktarır. Her anlamda hatırında tuttuğu ve bu vesileyle Çanakkale Savaşı'nın edibimiz için ne anlam ifade ettiğini görmekteyiz. Bkz. (Yetiş, 2000, s. 15). Hatta Mustafa İsmet Uzun'un *Çanakkale Muharebeleri* adlı eserinde Yahya Kemal'in, Çanakkale Zaferi için tahmis yazdığını ve Sultan Reşad'a sunulan gazeli büyük beğeni gördüğünü aktarır. Yahya Kemal'in tahmîsini çok beğenen padişahın ona bir altın saat hediye ettiği rivayet edilir. Bkz. (Uzun, 1993, s. 208). Çanakkale Savaşı üzerine edebi yazıların yetersizliği ve özellikle cephede olanların yazıldığı hatırat yazıların yetersizliğinden de yakınmakta olduğunu görmekteyiz. “*Edebiyatımız Niçin Cansızdır*” başlıklı yazısında Çanakkale Zaferi destanımızı anlatan ve bize dair konuları içeren başkaca eserlerin cephede çarpışmış bir asker tarafından okunduğunu görür.

“Bürük harpde, ön cephemizin ateşinde hazır bulunmuş, çok güzide ve edebiyat meraklısı bir askerimizin elinde bir gün Çanakkale destanımıza dair Fransızca, maruf bir eserimiz gördüm; yine bize dair ve yine Fransızca olmak üzere, buna benzer daha kitapları vardı. Bunu görünce kalbimde bir acı hissettim. Döktüğümüz kanın bile manzarasını Fransızca'dan seyretmeğe mahkumuz, dedim. Bizim harp cephelerimiz, edebiyatımızda bin bir safhalarıyla yokturlar, demek ki çok eski harblerimiz gibi bunlar da seneler geçtikçe unutulacaktır.

Bunun sebebi vardır; edebiyatımızda harp hatıraları belirmiş bir nevi değildir.”
(Kemal, Edebiyata Dair, 2005, s. 149).

Yahya Kemal'in bu düşünce ve hassasiyet ile birçok mevzuda olduğu gibi hatırat türünde yazmış olduğu yazı ve eserlerinde Çanakkale Savaşı'yla ilgili konulara sıklıkla değindiğini görmekteyiz. *Siyasi ve Edebi Portreler*'de, harp süresince cepheden gelen duyuları, İstanbul'da yaşananları ve özellikle aydınlar arasında geçen konuşmaları aktarmıştır. Eser içindeki “*Halide Edip Hanım*” başlığında aydınlar arasında geçen Çanakkale Savaşı süresince yaşanan diyalog ve konuları anlatır. Aktardığı konu ve konuşmaların başında müttefiklerin

donanmalarıyla Çanakkale Boğazı'na saldırıya geçmesi üzerine Hükümet'in İstanbul'u Anadolu'ya taşınma düşüncesi ve sonrasında yapılacaklardan bahseder:⁹

“Nihayet Müttefiklerin Çanakkale'ye donanma ile saldırdığı mart ayında mühim bir sebep çıktı. Hükümet Boğaz'ın müdafasından hayli meyus olmuş, İstanbul'u terk ederek Anadolu'ya geçmeye karar vermiş, İstanbul halkım da kime bırakacağım düşünmüş, hatırına politikaya bulaşmamış olan Türkçü mütefekkirler gelmiş, düşman girdiği zaman bu Türkçü mütefekkirler İstanbul'un Türk semtlerine yerleşir ve halkı memleketi müdafaa etmeye çalışırlarmış.” (Kemal, Siyasi ve Edebi Portreler, 2006, s. 32).

İstanbul'un boşaltılarak başkentin Anadolu'da bir şehre taşıma düşüncesi, plan çerçevesinde boşaltılan şehrin müdafası için akla gelen Türk mütefekkirlerin teşkilatlanması gibi konuların tartışıldığını aktarır. Bu konu ve tartışmaları dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın tertibi ile Celal Sahir'in evinin alt kısmında bulunan '*Bilgi Derneği*'nde toplanarak gerçekleştirdiklerini aktarır. Bkz. (Kemal, Siyasi ve Edebi Portreler, 2006, s. 32) Kendisinin de bu toplantıya Yusuf Akçura ve Halide Edip Adıvar'ın önerisi ile katıldığını anlatır. Toplantıdan hatırında kalan isimleri sıralar: “*Hâlide Edip Hanım, Hamdullah Suphi, Ziya Gökalp, Köprülü zade Fuad, Celâl Sahir, Halim Sabit, Hüseyinzade Ali, Doktor Adnan, Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik, Ömer Seyfettin Beyler vardı.*” (Kemal, Siyasi ve Edebi Portreler, 2006, s. 33). Bu görüşmede kendilerine tevdi edilen sır dahilinde İstanbul'un yüksek ihtimalle kaybedilmesi halinde; Rum ve Ermeni unsurlarının ayaklanması karşısında nasıl bastırılacağı, bu ayaklanmaya ön ayak edenlerin yakalanması gerektiği, Türkler'in müdafaa usulleri ve grift birçok konuyu mütalaa ederler. Özellikle de işgal olduğunda tutuklanmaları engellemek için politikaya bulaşanların ailesini ve şahsi geleceğini düşünerek İstanbul'u terk edeceklerini aktarır.

⁹ Asım Us, Çanakkale Savaşı'nın İstanbul'a tesiri, başkentin Konya ve Eskişehir'e taşınması fikrine detaylıca hatıratında değinir. Çanakkale Savaşının Başlaması Ve Devlet Erkânının Konya'ya taşınması düşünülür.

“Ben, Mustafa Kemal ismini iptida Umumi Harp içinde, fal İngiliz ve Fransız kuvvetleri Çanakkale'de mağlup edildik epeyce zaman soma işittim. Umumi Harp içinde düşmanlar Boğaz'ı zorlayarak Karadeniz yolunu açmak için harekete geçtikleri zaman bir aralık İstanbul Hükümeti büyük telâş eseri göstermiş Çünkü İngilizlerin İstanbul'a girmeleri nihayet birkaç günlük 1 mesele olduğu kanaati resmî mahfili sarmıştı. O kadar ki, Padişah ile beraber hükümetin Konya'ya nakli için gün bile tayin edilmiş İstanbul'da hükümet devairi kalacaktı. Yalnız Sultan Reşat ile beraber nazırlar Anadolu'ya geçecek, Vükelâ Heyeti ile beraber Konya'da oturacak her bir Nazırın yanında birkaç memur heyeti bulunacaktı.” (Us, 2012, s. 91).

Yahya Kemal, eserinde Çanakkale Savaşı'na, “*Ali Kemal*” başlıklı yazısında değindiğini görmekteyiz. Ali Kemal'in yazılarının hayranı olan kesimin kudema sınıfından olduğunu ve takipçilerinin kendisini “ferîd'l-asr” olarak addettikleri gibi bazen de yanına giderek hürmetle görüşmeler yaptığını anlatır. Bu sınıfı elinde tutabilen, zihniyete uygun bir hitap çeşnisi vardır. Müstehzi ve bedbin filozof vari dilin etikisi hoşlarına gider. Edebi tarihimizin nesir ve nazım karışık son nesir yazarı Ali Kemal'in bu hal ve meşgale içindeyken Çanakkale Savaşı'nın tehlikesi nedeniyle ikamet ettiği Adalar'dan ayrılmak zorunda kalır. Çanakkale Savaşı süresince muhalif kimliği ile bilinen Ali Kemal ile karşılaşmaları esnasındaki izlenim ve konuşmalarını aktarır. Aynı başlık altında Ali Kemal'le ilgili başka bir hatıratından da bahseder. Ali Kemal'in bunca serzeniş içinde Adaları aceleyle terk etmiş olmasına rağmen, İngiltere ile harp etmeme fikrini savunduğunu aktarır.

“*Ali Kemal, muzafferiyet ordularının Çanakkale ve İstanbul üzerine yürüyüşleri sırasında, İngiltere ile harp etmemize iştiyakla intizar ederek; işin bitmediğini söyleyerek; bir müddet daha oyalandı. Kendisine kaçmayı tavsiye edenlere karşı İstanbul'da İngiltere kuvvetinden bahsetti. Hâsılı İstanbul'dan ayrılmak istemedi.*” (Kemal, Siyasi ve Edebi Portreler, 2006, s. 78)

İlerleyen zamanda Ali Kemal, “*Yanılmışız*” diye son bir makale yazar. Hareket-i Millîye'nin zamanının geldiğini anlayan Mihran Efendi'de *Sabah*'ı, *Peyam*'dan ayırarak, Ali Kemal ile ilişkisini keser.

Mor Salkımlı Ev - Halide Edip Adivar

Halide Edip Adivar, hayatında büyük etkiler uyandıran Çanakkale Savaşı'nda roman ve hikayelerinde olduğu gibi hatırat türü *Mor Salkımlı Ev* adlı eserinde yer verir. Savaşların geri cephesinde memleket üzerinde kafa yormuş ve edebi türlerde Çanakkale Savaşı'nı konu edinmiş bir ediptir. Savaşın geri cephesine dikkat çeken yazar, Anadolu'yu çok iyi tanımaktadır. “*Şebben'in Kara Hüseyin*” adlı hikâyesinde genç kızlar, anneler, sevdiğini cepheye gönderen gelinlerin söylediği asker şarkılarından bahseder. Cephede savaşılan asker kadar cephe gerisinde şehit olanın bir ömür boyunca taşıdığı acılar ile her harpte olduğu gibi yeni şarkıları yine kadınların yakacağına inanır. Yazar, *Ateşten Gömlek* romanı ve *Işıldak'ın Rüyası*

hikâyelerinde de Çanakkale'yi eserlerinde işler. Bkz. (Enginün, 1986, s. 113,124,125).

Mor Salkımlı Ev adlı eserindeki “1914-1916 Yılları Arasında” başlıklı yazısında, Çanakkale Boğazı'na müttefik güçlerin devasa bir yığınak yapması, duyumlar, içinde bulunulan şartlar-imkanlar ve savaş seyri gibi konular değerlendirildiğinde, topyekûn bir mücadele ve yönetimin iradesi için İstanbul'un Anadolu'da bir yere taşınması, şehirde geride kimlerin kalacağı ve kalanların neler yapacağı konusunda yapılan toplantılardan bahsetmektedir. Millet ve memleketin istikbalini tehlikeye atmada her zaman kahramanca savaşmayı savunur. Çanakkale Boğazı müdafaasının kendisi ve tarihimiz için önemine vurgu yapar. Zaferin büyüklüğünü İngiliz şairi Masefield'in *Gallipoli*¹⁰ adlı eserini örnek vererek vurgular. Savaş esnasında mevcut durumda İstanbul'da yaşayan birçok aile imkanları dahilinde şehirden ayrılır. Halide Edip Adıvar, çocuklarını Bursa'da yaşayan babasının yanına gönderir. Kendisi mücadele etmek için İstanbul'da kalır.

“5 Mart Muharebesi'nden sonra Yusuf Akçura bütün milliyetçi muharrirleri Türk Yurdu binasında bir toplantıya davet etti. Muhasım devletler şayet İstanbul'a girerlerse bu muharrirlerin nasıl bir hareket tarzı ihtiyar edecekleri münakaşa mevzuu idi. Evvelâ böyle bir felâket karşısında muharrirlerin İstanbul'da kalıp kalmamaları meselesi konuşuldu. Bu toplantı çok hareketli olmuştu. Hemen herkes büyük bir heyecan ve taşkınlık içinde kendi fikrini ileri sürüyordu. Bereket versin bu içtimada Dr. Adnan, reis seçilmişti. Onun büyük bir soğukkanlılıkla idaresi toplantıyı imkân dairesinde sükûnet içinde geçirtti.” (Adıvar, 2012, s. 258).

Halide Edip Adıvar, *Türk Ocağı*'nın en hararetli katılımcısı ve en faal kadın üyesidir. Çanakkale'ye giden edebi heyet içerisinde olmaması kadın olması ve şartların onun için uygun olmamasından kaynaklıdır. Her ne kadar cepheye gitmemişse de tıpkı cepheye hiç gitmeden yazılarında savaşı konu alan ediplerimiz gibi mücadeleyi yakından takip etmiştir. Bkz. (Ayavazoğlu, 2015, s. 121). Yahya Kemal'in hatıratında bahsettiği ‘*Bilgi Derneği*’nde toplantılarda hararetli tartışmaların içinde bulunmakla beraber hareket içinde etkin rol oynamıştır.¹¹

¹⁰ John Masefield; I. Dünya Savaşı sırasında Fransa'da hizmet etti ve konu-sunu bu savaştan alan bir kitap yazdı (*Gallipoli*, 1916).

¹¹ (Kemal, Siyasi ve Edebi Portreler, 2006, s. 32)

Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları - Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Yazar, romanları dışında Çanakkale Savaşı'na hatırat eserinde değinir. Yakın arkadaşı olan Ahmet Haşim üzerinden Çanakkale Savaşı'nı okuyucuya hatırlatır. Ahmet Haşim, edebi kişiliği ve yakın arkadaşlığı sebebiyle çok sevdiği dostudur. Hatıratında yakın dostlukları ve Yahya Kemal'in, Ahmet Haşim'e yaptığı haksız ithamları anlatarak konuya girer. Kendisinin siyasi ve memleket üzerindeki felaketlerin etkisiyle milliyetçi bir kimliğe büründüğünü, bu sebeple zamanını hep Türk Ocağı'nda geçirdiğini anlatır. Devamında “*Ahmet Haşim'e gelince*” Bkz. (Karaosmanoğlu, 2009) diyerek söze başlayıp sözü onun Çanakkale Savaşı'ndan döndükten sonraki diyaloglarına getirir. Çanakkale Savaşı'nın destansı zaferine cephede bulunmuş ve şahitlik etmiş arkadaşı Ahmet Haşim'den dinlemek istediğini anlatır. Ancak, Ahmet Haşim'in, duymak istedikleri cephe hikayeleri yerine onlara tuhaf bir fıkra anlatır. Fıkra, Sultan Mahmut devrinden mi, yoksa başka bir devirden mi kesin bilinmemekle birlikte, Ahmet Haşim, zamanı belli olmayan fikrayı anlatmaya başlar.

“Bir havan topu varmış. Ordu içinde hiç kimse bunun nasıl doldurulacağını bilmiyormuş. Sormuşlar, soruşturmuşlar, ‘Bu işi bilse bilse, Anadolu'nun ücra bir köyünde yaşamakta olduğu haber alman doksanlık bir Ahmet Çavuş bilir’ demişler ve onu köyünden alıp getirmişler. Adamcağız günlerce çalışmış, uğraşmış; topu sıvamış, hazırlamış, doldurmuş. Fakat, gel gör ki, ateş verilir verilmez, top bulunduğu yerden, olduğu gibi, fırlayıp alevler saçarak düşman siperlerine doğru atlamış. Bunun arkasından, bir de tabur imamı, cübbesinin eteklerini savurarak “Allah Allah!” diye bağıırıp koşmaya başlayınca düşman askerlerini müthiş bir panik almış...” (Karaosmanoğlu, 2009, s. 98-99).

Ahmet Haşim'in, anlatmış olduğu fikrayı düşman askerinin panikleme ve bunun sebep olarak Türk askerinin yeni bir savaş silahı icat ettiği zannından kaynaklı olduğu ihtimalidir. Yakup Kadri ve beraberindekiler, umutla Çanakkale cephesi ile ilgili hatırat beklerken Ahmet Haşim ikinci bir fıkra daha anlatır. Ahmet Haşim, 1915 Haziran tarihinde cepheye davet edilen Türk heyet içinde kendisinin olmamasına kırılmış ve buna tepki olarak bizzat cephede bulunarak şahit olduğu savaş hakkında konuşmamıştır. Yakup Kadri, hatıratın devamında Ahmet Haşim'i destekler. Haklı olduğunu ifade eder.

“Öyle ya, hükümet, harbin devamı müddetince top seslerini ancak uzaktan uzağa işitmiş birtakım şair ve yazarları zafer destanları yazsınlar diye Çanakkale’ye gönderirken, aynı vazifeyi, bu zaferin ne pahasına kazanıldığını tâ içinden görmüş ve ateş hatlarının nice tehlikeli saatlerini bizzat yaşamış olan Ahmet Haşim adında bir şaire de vermek kimsenin hatırandan geçmemiştir. Belki, geçmişti de, onun Bağdatlı, yani Arap oluşu yüzünden, çoğunu Türkçü ve milliyetçilerin teşkil ettiği o heyete katılması münasip görülmemiştir. Nitekim, Süleyman Nazif de Namık Kemal tarzında vatansever bir büyük yazar olduğu halde, Türkçü ve milliyetçi vasıflarını taşımadığı için Çanakkale’yi ziyarete davet edilmemiştir ve bundan dolayı gerek hükümet erkânına, gerek Başkumandan Vekili Enver Paşa’ya karşı ateş püskürüyordu. Ahmet Haşim ise duyduğu öfkeyi, alaycı tavırlar takınmakla örtmeye çalışıyordu. Ama, içini nasıl bir kurdun yediğini ben biliyordum.” (Karaosmanoğlu, 2009, s. 100).

Ahmet Haşim’in, Çanakkale Savaşı konusunda Yakup Kadri Karaosmanoğlu’na takındığı tavrın benzerini Ruşen Eşref Ünaydın’a da yapar. Ruşen Eşref Ünaydın, Diyorlar ki adlı eserinde Ahmet Haşim’e Çanakkale Savaşı konusunu açtığında aralarında geçen diyalogu şöyle aktarır: “Yedi sekiz yıl kadar önce şiirimize, sanki kayan ve akan yeni bir dünyanın altın kapılarını açan Ahmet Haşim Bey, Çanakkale’deki askerlik hayatını, Anafarta denizlerinin üzerinde kırmızı gün batışlarını bana, zevk veren bir dil ve ifade ile, resim halinde çizdi.” (Ünaydın, 1985, s. 255).

Yakup Kadri, Cepheye giden Türk heyetin, Çanakkale Savaşı hakkında tanıklık ettiklerini yazarak, milletin birlik duygusunu canlı tutmak ve yazdıkları ile geleceğe tanık bırakmak amacındadır. Ancak istenildiği gibi bir eserler de ortaya çıkarılamaz. Yakup Kadri, hatıratında Ahmet Haşim gibi cepheye davet edilmeyen ve buna içerleyen Süleyman Nazif’ten bahseder. Süleyman Nazif’in ateşli, kinci huyu ve övmekte olduğu gibi yermekte de sınırı olmayan olarak tanıtır.

Bir Varmış Bir Yokmuş Portreler – Yusuf Ziya Ortaç

Yusuf Ziya Ortaç, birçok edebi tür eserinde olduğu gibi edebi hatırat *Bir Varmış Bir Yokmuş Portreler* adlı eserinde Çanakkale Savaşı’nı konu edinen yazarımızdır. *Bir Varmış Bir Yokmuş, Portreler* adlı hatırat eserlerinde Mehmet Akif ve Tevfik Fikret karşılaştırması yapar. Akif’in şiiri *Safahat* ile Tevfik Fikret’in *Halûk’un Defteri*’ni bir konu eder ve deyiş yakınlığına dikkat çeker.

Yusuf Ziya Ortaç'ın Çanakkale Savaşı ile şiirlerinin Mehmet Akif gibi özdeşleştirdiği bir diğer kişi Mithat Cemal Kuntay olduğunu vurgular. Gür sesli, güzel şair yakıştırması yaptığı şaire *Türk'ün Şehnamesi* adlı eserinde Çanakkale'yi kaleme almasını övgüyle anlatır (Ortaç, 1960, s. 87-88).

Yusuf Ziya Ortaç da Yakup Kadri gibi Ahmet Haşim'in Çanakkale Savaşı'nda yapmış olduğu askerlik görevine değinir. Ahmet Haşim'i bu konuda talihsiz görür. Ona haksızlık edildiğine ve hakkettiği konum ve imkanın verilmediğine düşünmektedir. Bunun bir örneği olarak Çanakkale cephesinde bir cehennem olarak gördüğü savaş meydanında Şair Haşim'in ve döndükten sonra da unutulmasını tenkit eder (Ortaç, 1960, s. 96). "*Kendisi, ayağında postallar, sırtında kaput, başında kabalak, Çanakkale cehenneminde askerliğini yaparken, iki dostundan biri Suriye'de Cemal Paşa'nın yaveriydi, öbürü de ciğerleri zayıf olduğu içirt İsviçre dağlarında...*" (Ortaç, 1960, s. 96).

Yusuf Ziya Ortaç, Ziya Gökalp'ten bahsettiği hatıratında Çanakkale Savaşı'na değinir. Yüzbinlerce gencimizin şehit düşmesi ve bir o kadarının da hem gazi hem de psikolojilerinin tarumar olmasına dikkat çeker.

Yusuf Ziya Ortaç, cepheye giden Türk heyetinde yer alan Mehmet Emin Yurdakul ile ilgili düşüncelerini aktarırken Çanakkale ve Mustafa Kemal Atatürk'ü birlikte dikkatlere sunar. Çanakkale Savaşında kahramanlığı ve komutanlığı ile destan yazan kişi Mustafa Kemal'i duyurmuş olmasıdır. "*Mustafa Kemal'in adını da ilk defa onun Çanakkale Destanında duymuştuk. Anafartalar'ı anan güzel bir mısradır bu: 'Ey Mustafa Kemal'lerin aziz yeri!'*" (Ortaç, 1960, s. 118).

Edebî Portreler - Hakkı Süha Gezgin

Hakkı Süha Gezgin, Edebî Portreler adlı edebi hatırat eserinde Çanakkale Savaşı'na Ahmet Haşim ile değinir. Karargah-ı Umumi İstihbarat Şubesi'nin daveti ile gittiği edebi heyet ile cephe ziyaretleri esnasında şair Ahmet Haşim ile karşılaşır.

"*Çanakkale kavgasının berbat bir gününde, Arıburnu eteklerine turmanırken tanışmıştık. Üstünde ihtiyat (zabiti üniforması, başında kabalak vardı. Gürültüden konuşmak kabil değildi. Bir daha görüşüp görüşemeyeceklerini kestiremeyenlerin o garip bakışmaları içinde ayrıldık.*" (Gezgin, 2005, s. 27).

Cephede bir şair ile karşılaşmak, tarihe büyük harflerle not edilecek kadar büyük bir savaş ve bir milletin varlığı için son mücadelesinden başka ne olabilir der. Öyle ki yine Arıburnu'nda bir başka edip Fecr-i Ati şairi Emin Bülent Serdaroğlu ile karşılaşır. Bu son karşılaşma ikinci defa tesadüf etmiştir. “Onu ömrümde üç kere gördüm. Biri Balkan Harbi sıraların da idi. İkinci kere Çanakkale'de, Arıburnu'na turmanan yalçın sırtlarda karşılaşmıştık.” (Gezgin, 2005, s. 79).

Çanakkale'ye gönderilen *Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti* heyetindeki Celal Sahir' *Servet-i Fünun* topluluğu içerisinde eserler vermiş, *Fecr-i Âti* topluluğu ve sonrasında *Millî Edebiyat* hareketine katılmış, *Servet-i Fünun* edebiyatında “kadın şairi” bilinmektedir. Harp meydanında çokça şakalaşırlar. Ancak, Celal Sahir'in kahramanlık şiirleriyle ün yapmış şairlerden daha yiğit olduğunu düşünür. Arıburnu ziyaretinde heyet içinde en zengin edebi ganimetle dönenin Celal Sahir olduğunu iddia etmektedir. Bkz. (Gezgin, 2005, s. 66-67).

Hakkı Süha Gezgin, Mithat Cemal'in edebi portresi içinde Çanakkale Savaşı'nın acımasız başka bir sonucunu aktarır. Savaşın ilk yılıdır. İstanbul sokakları gencecik delikanlıların bir uzvunu veya parçasını cephede bırakıp gelmiş. Mithat Cemal, *Harp Mecmuası*'nda çıkan bir şiirinden bahseder. Çanakkale Savaşının yarattığı sonucun portresini şairin bu dizeleri ile çizer ve aktarır. “*Bedayi ihtira eyler ölüm bahsinde erkekler.*” (Gezgin, 2005, s. 188). Hakkı Süha Gezgin, şiirleriyle Çanakkale'nin vicdanının sesi olarak Mehmet Akif ve şiirlerini görür. Anadolu'nun bağımsızlık kavgası verdiği tarihte Arapların ve Arnavutlar'ın ayrılıp devlet kurduğunu belirtir. Bu noktada İstanbul'un molla ve softa takımının müstevellilere boyun eğdiği bir zamanda Mehmet Akif'in iman ve milli ruh ile meydanlara inmesine vurgu yapar.

“*İstiklâl Marşı'nın ilk mısraındaki müjde, orada dövüşen kahramanlar için değil, burada titreşen zavallılar için yazılmıştır. Vatan felâketini olduğu kadar, millî şerefi de onun kalemi besteledi. Balkan faciasına ağlayan mısralardan sonra, Çanakkale hârikasının destanını da o yazdı. Hamasî lirazmin en kaynak örneklerini o verdi.*” (Gezgin, 2005, s. 178).

Bu çerçevede Yusuf Ziya Ortaç'ı da cepheye giden heyette olmasa da o havayı sezip hissederek şiirlerini yazabilen bir ruha sahip görmektedir. “*Yusuf Ziya, bu heyetle birlikte gitmediği halde, gidenlerden daha çok yazdı. 'Ey milletim uyan*

ki zekâ bakmadan görür!' musraina yeni şahitler getirdi. Nöbetçi ve Yıldız şiiri, o zaman en çok beğenilen manzumelerden biridir.” (Gezgin, 2005, s. 323).

Edebiyatçılar Geçiyor - Halit Fahri Ozansoy

Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar Geçiyor* adlı edebi hatırat eserinde Çanakkale Savaşı sonrası İstanbul'un mütareke sonucu teslim edilmesi ve Yunanlıların İzmir'i işgalini anlatmaktadır.

“Mütareke ilân edilmişti. Çanakkale'yi İtilâf donanmasına açmıştık. Zorla giremedikleri kapıdan serbestçe, rahat rahat giriyorlardı! Ben, o kara filonun dumanlarını savurarak Marmara'dan İstanbul'a ilk girişini Bakırköy'ünden Zeytinliğe doğru koşan trenin penceresinden görmüştüm” (Ozansoy, 1967, s. 22).

Halit Fahri Ozansoy, İstanbul aydınının bu teslimiyeti kabul etmediğini dile getirir. Onların bir şeyler yapma ve harekete geçme konusunda hemfikir olduklarından bahseder. Uyanış ve haberdar etmek için evvela mecmua olması konusunda karar verirler ve harekete geçerler.

“Faruk Nafiz, Fahri Celâl, Reşat Nuri, Ruşen Eşref, Falih Rıfki, Yahya Kemal gibi kıymeti muharrir ve şairlerin yazılar ile yardım vaadleri de bu arzumuzu şiddetlendirmişti. Hâsılı «Nedim» mecmuası o yıl içinde bu suretle ortaya çıktı, 18 nüsha devam etti ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal üzerine büsbütün dağılan edebiyat okuyucularım] eksilmesi ile son nüshasını yalnız koleksiyon meraklılarına yadigâr bıraktı.” (Ozansoy, 1967, s. 22).

Bu eserde de, bir dönemin aydın gençlerinin savaş atmosferden nasıl etkilendiği ve milli duyarlılıklarını nasıl ortaya koydukları sezdirilmeye çalışılır.

Sonuç:

Çanakkale Savaşı, Türk edebiyatında yazar ve şairlerimizin eserleri içerisinde çokça işlenmiştir. Türk edebiyatında hatırat türündeki eserler, hem bir şahsiyetin hayat çizgisini ortaya koymakta hem de yaşadığı devri bir aydın dikkatiyle yansıtmaktadır. Bu bakımdan Milli Mücadele ve Çanakkale Savaşı dönemine tanıklık etmiş şair/yazarların veya gazetecilerin hatıralarında o yılların derin izlerini yakalamak mümkün olabilmektedir. Dönem tanığı şair/yazarlar, savaşın görüntülerini sunmaktan ziyade, katılan arkadaşlarının yaşadıklarından hareket etmişlerdir. Bu bakımdan onları arka plan yansıtıcısı olarak tanımlamak daha doğru olur.

Edebiyatçılar dışında, Çanakkale’yi konu alan hatıraların kaleme alınması Cumhuriyetin ilk yıllarında çoğalarak devam eder. Bu hatıraların büyük çoğunluğu cephede savaşan askerlerin mektup, günlük ve tuttıkları notlardan oluşur. Aynı durum karşı cephede savaşan yabancı devletler içinde geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Bunların bir kısmı Türkçe’ye çevrilmeye başlanmıştır.

Sosyolojik ve psikolojik olarak savaşın etkisini hissedene ediplerimiz edebi hatırat yazılarında gündemdeki konuları ele aldığını görmekteyiz. Edebi hatırat incelememizde, yazarların Çanakkale Savaşı’na bizzat katılan veya hakkında verdikleri eserler üzerinden değerlendirmeler yaptıklarını görmekteyiz. Hatırat türünün özellikleri gereği şahsi düşünce ve izlenimlerini de kattıkları gözlem ve değerlendirmeleri dönemi anlamamızda farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Sonuç olarak hatırat türü içerisinde edebi hatırat yazarlarımız Çanakkale Savaşı’nın bilinmeyen farklı yönlerini günümüze aktarmışlardır.

Kaynakça

- Adivar, H. E. (2012). *Mor Salkımlı Ev* (10. b.). İstanbul: Can Yayınları.
- Ayavazoğlu, B. (2015). *Edebiyatın Çanakkale’le İmtihani Arıburnu ve Seddülbahir’de On Gün*. İstanbul: Kapı.
- Ayvazoğlu, B. (2012). Peyamı Safa’nın Hareket Yazıları. *Erdem*(62), 1-16.
- Banarlı, N. S. (1997). *Yahya Kemal’in Hatıraları* (2. b.). İstanbul: İstanbul Fethi Cemiyeti.
- Bayur, Y. H. (1997). *Atatürk Hayatı Eserleri (Doğumundan Samsun’a Çıkışına Kadar)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Enginün, İ. (1986). Çanakkale Zaferinin Edebiyata Aksi. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 112-129.
- Erdemir, L. (2008). Sebep ve Sonuçlarıyla Çanakkale Savaşları(Sosyal tarih Açısından) (Doktora Tezi)Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı. İstanbul.
- Gencer, G. O. (2016). Türk Ediplerin Çanakkale Cephesini Ziyareti ve Yansımaları. *Türkbilig*(31), 189-204.
- Gezgin, H. S. (2005). *Edebi Portreler* (1. b.). İstanbul: Ötüken.
- Gövsa, İ. A. (1989). *Çanakkale İzleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

- Karaosmanoğlu, Y. K. (2009). *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları* (9. b.). İstanbul: İletişim.
- Karay, R. H. (2009). *Bir Ömür Boyunca* (1. b.). İstanbul: İnkılap.
- Kemal, Y. (2005). *Edebiyata Dair* (5. b.). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Kemal, Y. (2006). *Siyasi ve Edebi Portreler* (1. b.). İstanbul: YKY.
- Kuş, Z. (1993). *Çanakkale Muharebeleri* (1. b., Cilt 8). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ortaç, Y. Z. (1960). *Bir Varmış Bir Yokmuş* (1. Baskı b.). İstanbul: Akbaba Yayınevi.
- Ozansoy, H. F. (1967). *Edebiyatçılar Geçiyor* (1. b.). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Özön, M. N. (1954). *Edebiyat ve Tenkit sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Safa, P. (1929). *Zaferimizden Sonra. Edebi Hareket(27)*.
- Safa, P. (1941). *Bizim Harp Edebiyatımız. Tasvir-i Efkâr*.
- Seyfettin, Ö. (1972). Anı Özel Sayısı. *Türk Dili, XXV(246)*, 385-387. 01 2011 tarihinde alındı
- Tarhan, A. H. (2013). *Abdülhak Hamid'in Hatıraları* (2. Baskı b.). (İ. Enginün, Dü.) İstanbul: Dergah.
- Tokgöz, A. İ. (2012). *Matbuat Hatıralarım* (2. Baskı b.). (A. Kabacalı, Dü.) İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Us, A. (2012). *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım* (1. b.). İstanbul: Kitabevi.
- Uşaklıgil, H. Z. (2003). *Saray ve Ötesi* (1. b.). İstanbul: Özgür.
- Uşaklıgil, H. Z. (2008). *Kırk Yıl* (1. Basım b.). (N. Ö. Akın, Dü.) İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uzun, M. İ. (1993). *Çanakkale Muharebeleri* (Cilt 8). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ünaydın, R. E. (1985). *Diyorlar ki* (2. Baskı b.). (Ş. Kutlu, Dü.) Ankara, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yetiş, K. (2000). *Yahya Kemal İçin Yazılanlar*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.